

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
DOTYCZĄCY NAGROBKA RODZINY MONKIEWICZÓW
Z CMENTARZA ŚW. MICHAŁA W RYDZE, ŁOTWA

Autor opracowania: mgr Marta Butkiewicz, Konserwator Dziej Sztuki
Zleceniodawca: Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa za Granicą POLONIKA

Brwinów- Ryga listopad 2023

WSTĘP

Identyfikacja obiektu

Rodzaj obiektu- nagrobek wolnostojący typu architektonicznego

Autor- nieznany

Materiał- granit, beton, lastriko

Czas powstania- ok. 1920-1930¹

Wymiary: nagrobek- wys.- 260 cm, szer.- 84 cm, głęb.- 51 cm

opaska- wys.-6cm, szer.-120 cm, głęb.- 205 cm

Właściciel- Zarząd cmentarza św. Michała, Gaujas iela 3, Ziemeļu rajons, Rīga, LV-1026,
Łotwa

Przedmiot opracowania

Niniejsze opracowanie dotyczy nagrobka rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Praca powstała na zlecenie Narodowego Instytutu Polskiego Dziedzictwa za Granicą POLONIKA, z siedzibą w Warszawie przy ul. Antoniego Józefa Madalińskiego 101, 02- 549 Warszawa.

Zakres opracowania

Opracowanie zawiera:

- ✓ Opis inwentaryzacyjny wraz z budową technologiczną
- ✓ Stan zachowania obiektu
- ✓ Wnioski i założenia konserwatorskie
- ✓ Program prac konserwatorskich (z proponowaną technologią ich wykonania)
- ✓ Dokumentację fotograficzną stanu zachowania

¹ Informacja ze strony : [Nagrobek rodziny Monkiewiczów | Lista obiektów | Dziedzictwo za granicą. Baza Poloników \(polonika.pl\)](#)

OPIS INWENTARYZACYJNY WRAZ Z BUDOWĄ TECHNOLOGICZNĄ

Niniejszy obiekt znajduje się na cmentarzu św. Michała w Rydze na Łotwie. Umiejscowiony jest po lewej stronie głównej alejki prowadzącej do kaplicy cmentarnej w kwaterze 1-8 (według planu umieszczonego na tablicy informacyjnej cmentarza). Pomnik jest miejscem spoczynku A., P. i Wery Monkiewiczów. Czas powstania nagrobka datuje się na 1920- 1930 r². Brak danych na temat warsztatu kamieniarskiego czy autora nagrobka. Ogólne wymiary pomnika to wys.- 260 cm, szer.- 84 cm, głęb.- 51 cm; opaski: wys.-6cm, szer.-120 cm, głęb.- 205 cm.

Wera Monkiewicz była wybitnym pedagogiem, polonistą, historykiem. Uczyła w gimnazjum p. E. Lichtarowicz oraz Miejskim Gimnazjum Polskim. Prowadziła również bibliotekę gimnazjalną oraz kierowała pracami Kółka Samokształcącego im. A. Mickiewicza. Sama zakończyła prywatne gimnazjum p. A. Jastrzębskiej w Rydze³.

Pochówek oznaczony jest krzyżem na cokole i podstawie. Krzyż rozszerza się w dolnej części, na frontowej ścianie widoczne otwory montażowe oraz pozostałości zaprawy wraz z metalowym fragmentem, najprawdopodobniej ślad po pasyjce. Cokół posiada profilowane krawędzie górne, na frontowej ścianie płycina ze ściętymi narożami górnymi w kształcie esownic, wewnątrz której znajduje się inskrypcja wypukłorzeźbiona. Podstawa w formie prostopadłościanu ze sfazowanymi krawędziami górnymi. Przed pomnikiem otwarta księga z inskrypcją kutą umieszczona wtórnie⁴. Z przodu obiektu znajduje się betonowo- lastrykowa ława okalająca pole grobowe.

1. Inskrypcja z cokołu- rodzaj kroju pisma- antykwa, minuskuła:

S. + P./

Tu spoczywa/

Rodzina/

P. i A. Monkiewiczów.//.

^{2 2} Informacja ze strony : [Nagrobek rodziny Monkiewiczów | Lista obiektów | Dziedzictwo za granicą. Baza Poloników \(polonika.pl\)](https://baza.polonika.pl/obiekty/873)
<https://baza.polonika.pl/obiekty/873>

³ Cmentarz św Michała w Rydze, s. 17

⁴ Tablica posiada z tyłu otwory montażowe oraz pozostałości kleju. Mogła być pierwotnie umieszczona w innym miejscu.

2. Inskrypcja z księgi rodzaj kroju pisma- antykwa, majuskuła:

Ś.P./
Wera Monkiewicz/
pedagog/
1889-1978//.

Oryginalne elementy pomnika wykonane zostały z jasnoszarego bądź jasnoszaroróżowego granitu. Tylna i przednia powierzchnia krzyża jak również frontowa ściana cokołu poza obrębem płyciny zostały wypolerowane. Pozostałe boki krzyża posiadają powierzchnię oszlifowaną, natomiast ściany cokołu fakturę groszkowaną oraz dłutowaną.

Inskrypcja wypukłorzeźbiona wypolerowana, pole płyciny groszkowane.

Krzyż umieszczony został w specjalnie przygotowanym gnieździe na cokole przy użyciu płynnej siarki⁵. O czym świadczy specjalnie wykonany otwór służący do wlewania kleju.

Z przodu pomnika umieszczona została otwarta księga wykonana z jasnobrązowego granitu, z powierzchnią polerowaną. Na stronicach księgi wykuto napis.

Pole grobowe ujęte ławą wykonaną z dwóch elementów lastrykowych oraz dwóch betonowych.

Nie zaobserwowano fundamentu ani komory grobowej pod obiektem.

STAN ZACHOWANIA OBIEKTU

Zniszczenia zaobserwowane na obiekcie powstały wskutek działań człowieka oraz w wyniku czynników atmosferycznych, na które narażony jest obiekt usytuowany w ekspozycji zewnętrznej, w dużej aglomeracji miejskiej pośród licznej roślinności.

Daleko posuniętej degradacji uległa dolna część krzyża oraz górny fragment cokołu w szczególności trzpień i gniazdo W wyniku czego cały krzyż odchyła się o ok 30° od osi pionowej do przodu. Stwarza to bezpośrednie zagrożenie upadku górnej części

⁵ Na co wskazują ciemno brązowe oraz czarne zacieki oraz mocno postępująca degradacja materiału skalnego. Sposób powszechnie stosowany przez dawnych kamieniarzy na cmentarzu w Rydze.

pomnika. Co prócz niebezpieczeństwa grożącego przechodniom może spowodować min pęknięcie krzyża.

Zniszczenie materiału skalnego w miejscu styku obu elementów spowodowane było najprawdopodobniej poprzez zastosowanie siarki do łączenia krzyża z cokołem. Wpłynęło to też na pojawienie się czarnych zacieków na tylnej i bocznej powierzchni cokołu oraz dolnej partii krzyża.

Całość pomnika pokryta jest nawarstwieniami różnego typu. Na powierzchni zaobserwowano porażenia mikrobiologiczne w postaci kolonii mchów i porostów, silnie scalone z podłożem ciemne nawarstwienia chemiczne.

Pomnik otacza wysoka i niska roślinność, która przez większą część roku zacienia obiekt zwiększając zawilgocenie otoczenia, dodatkowo obumarłe szczątki roślin w szczególności opadające w okresie jesienno- zimowym liście zakwaszają materiał skalny jak również sąsiadującą z pomnikiem ziemię. Sprzyja to rozwojowi drobnoustrojów niszczących nagrobek.

Podstawa pomnika jak również opaska umieszczona przed nim znajdują się częściowo w ziemi (podstawa ok 17 cm), świadczy to o uszkodzeniu lub braku fundamentu⁶.

Dokładne określenie stanu zachowania betonowej opaski możliwe będzie po odkopaniu jego elementów z ziemi oraz wstępnemu oczyszczeniu z nawarstwień humusowych. Obecnie widoczne są pęknięcia elementów wykonanych z lastryko.

Spoina na styku krzyża z cokołem uległa całkowitemu zniszczeniu. Natomiast fuga między cokołem a podstawą jest spękana, częściowo wymyta przez wodę oraz posiada liczne kolonie drobnoustrojów.

O świadomym niszczącym działaniu człowieka dowodzą pozostawione fragmenty montażowe metalowego przedstawienia Chrystusa (frontowa ściana krzyża)⁷. Rzeźba została najprawdopodobniej skradziona z nagrobka⁸.

⁶ Podczas oględzin obiektu nie natrafiono na ślady fundamentu

⁷ Niestety na cmentarzu w Rydze z tego typu zniszczeniami można spotkać się często.

⁸ Ślady po metalowych pasyjkach zaobserwowano na wielu obiektach na tym cmentarzu.

WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Ze względu na zły stan zachowania nagrobka, a w szczególności zagrożenie jakie stwarza brak stabilizacji konstrukcyjnej należy podjąć jak najszybsze działania ratunkowe przy obiekcie. Głównym założeniem prac jest konserwacja techniczna polegająca na przywróceniu statyki obiektu, jak również powstrzymanie czynników powodujących niszczenie zabytkowego materiału skalnego.

Prace należy rozpocząć od demontażu nagrobka oraz odkopania podstawy wraz z opaską. Pozwoli to na wykonanie nowego fundamentu oraz izolacji przeciwilgotnościowej. Równocześnie przywrócone zostaną właściwe proporcje obiektu (optymalizacja ustawienia względem wysokości obecnego gruntu) obecnie znajdującego się ok 17 cm pod ziemią (podstawa).

Zdestruowany trzon łączący krzyż z cokołem należy wymienić. Do rekonstrukcji tego elementu należy użyć materiału skalnego zbliżonego wyglądem i właściwościami do oryginału. Do łączenia kamiennych elementów zaleca się użycie kleju mineralnego odpowiedniego do tego typu skał.

W celu pełnego wyeksponowania księgi jak również wyeliminowaniu miejsca, gdzie obecnie gromadzą się różnego rodzaju nawarstwienia humusowe, proponuje się wykonanie cokoliku. Projekt należy przedstawić do akceptacji komisji konserwatorskiej.

Obiekt należy oczyścić z różnego rodzaju nawarstwień oraz zdezynfekować. Sposób oczyszczania oraz dobór odpowiednich środków do dezynfekcji należy poprzedzić próbami w celu wyselekcjonowania najkorzystniejszych metod działania.

Dokładne określenie postępowania przy betonowo- lastrykowej opasce możliwe będzie po odkopaniu oraz oczyszczeniu z nawarstwień humusowych oraz mikrobiologicznych (mechaniczne usunięcie widocznych kolonii mchów i porostów).

Elementy opaski są najprawdopodobniej wtórnie umieszczone przy obiekcie. Fakt ten jak również spękania widoczne na elementach z lastryko dają możliwość wymiany tych elementów na betonowe tak by ujednolicić opaskę by jej odbiór estetyczny był spójny z wyglądem całości. Decyzję tę jednak pozostawia się do rozstrzygnięcia komisji konserwatorskiej.

W celu zabezpieczenia miejsc łączenia poszczególnych elementów pomnika wykonane zostaną spoiny, uniemożliwiające przedostanie się wody w głąb obiektu.

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

Działania konserwatorskie należy poprzedzić wykonaniem dokumentacji fotograficznej obrazującej stan zachowania obiektu. Prace dokumentacyjne kontynuować do zakończenia procesu konserwacji.

1. Demontaż nagrobka oraz opaski.
2. Wykonanie nowego fundamentu z betonu bądź cegły.
3. Wykonanie izolacji
4. Oczyszczenie powierzchni obiektu z luźnych nawarstwień przy pomocy szczotek bądź sprężonego powietrza oraz usunięcie porostów (szpachelki, szczotki druciane)
5. Dezynfekcja obiektu preparatem biobójczym nie wpływającym szkodliwie na materiał zabytkowy np. Glonosan firmy Remmers, Biotin T firmy Blik, Prewentol firmy Bresciani lub innym o podobnym działaniu. Proces należy powtórzyć kilkakrotnie w trakcie trwania prac.
6. Oczyszczenie powierzchni obiektu strumieniem gorącej wody pod odpowiednio dobranym ciśnieniem.
7. Doczyszczanie twardych zwartych nawarstwień przy pomocy sztyftów z włókna szklanego w razie konieczności delikatne przekucie (jedynie w przypadku powierzchni nie polerowanych).
8. Usunięcie zdestruowanego fragmentu trzpienia krzyża oraz wykonanie nowego w materiale skalnym zbliżonym do oryginału. Montaż elementu mocującego przy użyciu żywicy epoksydowej lub kleju mineralnego stosowanego do klejenia kamieni naturalnych odpornego na warunki atmosferyczne.
9. Montaż poszczególnych elementów obiektu z zastosowaniem podkładek ołowianych.

10. Wykonanie uzupełnień przy użyciu żywicy poliestrowej Marmorkitt 1000 Transparent Wasserhell oraz wypełniacza kamiennego. Odpowiednie opracowanie powierzchni kitów.
11. Pokrycie granitowych powierzchni impregnatem do kamieni firmy Akemi przeznaczonym do powierzchni eksponowanych na zewnątrz np. Transformer Max firmy Akemi.
12. Wykonanie spoin przy użyciu zaprawy mineralnej np. Restauro Fuge firmy Keim, Fugenmörtel TK firmy Remmers lub innych przeznaczonych do zabytkowych elementów kamiennych.
13. Wymiana zdestruowanych elementów opaski.
14. Uporządkowanie terenu wokół obiektu.

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Fot nr 1. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widok ogólny, front, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
DLA NAGROBKA RODZINY MONKIEWICZÓW
Z CMENTARZA ŚW. MICHAŁA W RYDZE, ŁOTWA

Fot nr 2. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widok ogólny, tył, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.

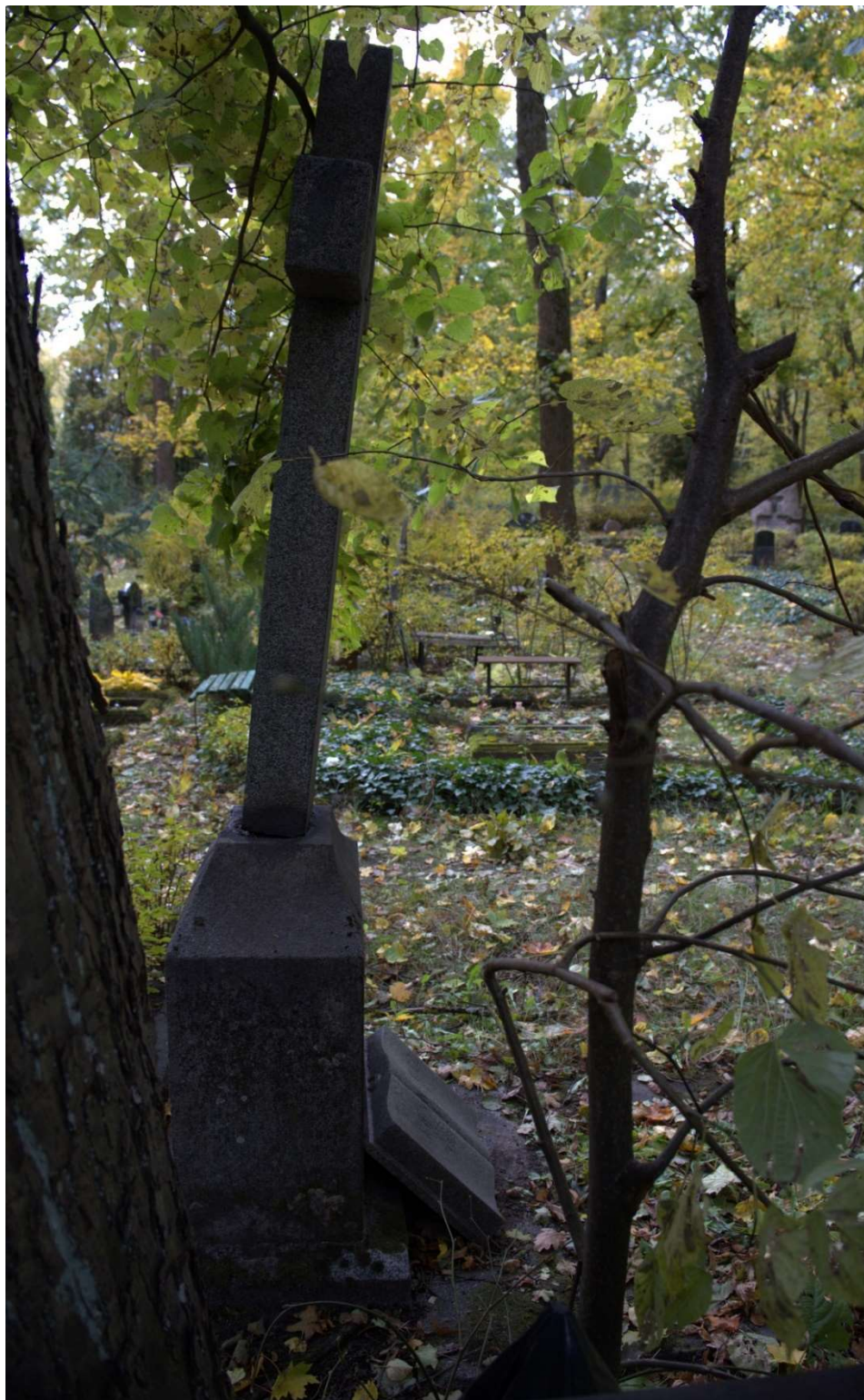
Fot nr 3. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widok ogólny pomnika od frontu, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.

Fot nr 4. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widok ogólny pomnika od tyłu, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.

Fot nr 5. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widok ogólny pomnika, prawy bok pomnika, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.

Fot nr 6. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widok ogólny pomnika, prawy bok, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.

Fot nr 7. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widok ogólny pomnika, lewy bok, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.

Fot nr 8. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widoczna opaska betonowo- lastrykowa, lewy bok obiektu, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.

Fot nr 9. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widoczna ściana cokołu z prawej strony obiektu, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.

Fot nr 10. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widoczna ściana cokołu z lewej strony obiektu, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.

Fot nr 11. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widoczna płytina z inskrypcją, cokół, front, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.

Fot nr 12. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widoczna granitowa księga z inskrypcją, front, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.

Fot nr 13. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widoczny otwór montażowy oraz fragment metalowego elementu montażowego wraz z zaprawą, krzyż. front, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.

Fot nr 14. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widoczne nawarstwienia humusowe, mikrobiologiczne, podstawa, front, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.

Fot nr 15. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widoczne nawarstwienia mikrobiologiczne oraz chemiczne, cokół, front, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.

Fot nr 16. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widoczna degradacja materiału skalnego w miejscu łączenia krzyża z cokołem. Lewy bok obiektu, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.

Fot nr 17. Nagrobek rodziny Monkiewiczów z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widoczne odchylenie krzyża od cokołu, prawy bok obiektu, październik 2023 r. Autor fot. Marta Butkiewicz.